

ПРИКОРДОННЕ ТА РЕГІОНАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ УКРАЇНОЮ Й РУМУНІЄЮ З ПИТАНЬ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

У статті розкривається процес становлення та особливості українсько-румунського співробітництва в усіх сферах на рівні прикордонних адміністративно-територіальних одиниць нашої країни та Румунії. Особливо акцентується на ролі «Карпатського єврорегіону» та єврорегіонів «Верхній Прут» і «Нижній Дунай» в оптимізації міжетнічних стосунків у прикордонних районах і збереженні етнічної ідентичності української меншини в Румунії та румунської – в Україні.

Досвід розвитку міжетнічних відносин в Україні та у сусідніх державах, як і весь світовий набуток із цього питання, демонструє, що єдиним реальним способом, що дає можливість розв'язати проблеми й суперечності в сфері національних меншин, є не конфронтація та розмежування, недовіра і ворожість, а демократичний шлях, заснований на рівноправності, законності, діалозі, співпраці, довірі й взаємодопомозі сторін.

Вступ постсоціалістичних країн до Ради Європи, а особливо процес розширення Європейського Союзу на схід разом із формуванням регіональних та субрегіональних інтеграційних об'єднань у Центральній Східній частині континенту привели до виникнення нових можливостей для вирішення питань міжетнічних відносин і співпраці, однією із форм котрих стало поширення досвіду формування єврорегіонів на території колишніх держав Варшавського договору. При цьому важливим уявляється той факт, що для цього широко використовувався позитивний досвід країн Західної Європи щодо створення таких об'єднань.

Процес регіоналізації, що відбувався на континенті завдяки спеціалізації виробництва й ринковій конкуренції, а також розвиток європейської інтеграції стали сприйматися як взаємодоповнюючі та водночас протилежні за впливом явища. Об'єднати позитивний ефект обох процесів частково вдалося завдяки транскордонному співробітництву, котре почало здійснюватися зокрема через створені єврорегіони. Таким чином, вони стали специфічним територіальним інструментом реалізації принципів європейської інтеграції й водночас свідченням повернення до ідеалу «локальних суспільств», що претендують на певну самостійність. Сучасні єврорегіони, хоча в основному засновані за ініціативою «знизу» як прояв зацікавленості прикордонних територій у розвитку взаємовигідної економічної та гуманітарної співпраці, водночас стали елементом формування так званого «нового європейського порядку». Адже ідея інтеграції континенту практично реалізується двома шляхами: «згори» – завдяки об'єднанню держав навколо спільних норм і критеріїв

* Рендюк Теофіл Георгійович – кандидат історичних наук, заступник директора Департаменту зв'язків із закордонним українством та культурно-гуманітарного співробітництва МЗС України.

та «знизу» – через формування єврорегіонів і просування транскордонної співпраці взагалі як моделі партнерства відповідних територій для їх ефективного соціально-економічного й культурно-гуманітарного розвитку.

Визначення ролі та перспектив транскордонного співробітництва в контексті розширення ЄС пов'язане з відповідною політикою України, де воно із самого початку розглядалося як частина євроінтеграційного курсу держави, починаючи з кінця 90-х рр. минулого століття. Відповідно до Національної програми інтеграції України до ЄС, схваленої у вересні 2000 р., регіональний і місцевий рівень стали осередками практичної реалізації цієї діяльності. Серед пріоритетів регіональної співпраці територій України на 2000–2007 рр. було визначено формування економічно конкурентоспроможних об'єднань на її західному кордоні, створення спільних з європейськими партнерами фондів, асоціацій, проектів, укладення нових угод для розбудови правової бази співробітництва, побратимство міст та взагалі координація соціально-економічного й екологічного розвитку прикордоння. В постанові Кабінету Міністрів України «Про деякі питання розвитку транскордонного співробітництва і єврорегіонів» від 29 квітня 2002 р. підкреслювалася необхідність встановлення взаємовигідних зв'язків із сусідніми державами, узгодження її законодавства, чинного у цій сфері, із міжнародними стандартами. Проте суттєвим недоліком цього документа було те, що він не визначав конкретні організаційні та фінансові інструменти для стимулювання подібної діяльності. Наприклад, для західних областей України, котрі безпосередньо межують з державами Центральної Європи, згадана вище Національна програма визначила серед пріоритетів розвитку міжрегіональної співпраці будівництво пунктів перетину кордону і відповідної інфраструктури, укладення нових транскордонних угод, розвиток мереж центрів підтримки підприємництва за участю закордонних партнерів. Разом із тим не було вироблено механізму співфінансування цієї діяльності з державного бюджету, що перетворювало ці національні пріоритети на декларативні й не сприяло загальній реалізації програми в цілому.

Тому деякі місцеві органи влади українського прикордоння вирішили стимулювати відповідну співпрацю шляхом розробки власних регіональних програм. Ідеться, насамперед, про Закарпатську обласну раду, яка 27 грудня 2002 р. схвалила Програму розвитку транскордонного співробітництва, серед пріоритетів якої була розробка разом із партнерами із сусідніх територій Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії Стратегії розвитку транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні на 2003–2011 рр., що стала основою для залучення ресурсів не лише з державних і місцевих бюджетів, а й із фондів та програм ЄС. Наприклад, розробка її співфінансувалася Європейською комісією в рамках проекту TACIS CBC. Зазначена програма також визначала завдання й вирішувала питання щодо підвищення фахового рівня державних і муніципальних службовців, які працювали у сфері транскордонного співробітництва, з метою їх підготовки до нових умов взаємодії з партнерами.

Реалізація цих планів стала можливою лише за умов залучення постійного потоку коштів із бюджетів різних рівнів. Це було складним завданням, враховуючи вимоги чинного законодавства, що регулює фінансові ресурси та функціонування органів місцевого самоврядування.

Іншим важливим питанням для загальної оцінки перспектив транскордонної праці став стан правової бази цього процесу. Головним документом, котрий легалізував відповідні відносини, а також сприяв децентралізації прийняття рішень на рівні регіонів і громад, була Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (ETS №106, підписана в Мадриді 21 травня 1980 р.), а також два додаткових протоколи до неї, що надавали більших повноважень у розвитку співпраці через кордони. Відповідно до Конвенції транскордонне співробітництво означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення й поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, котрі знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, і на укладення з цією метою необхідних угод або досягнення відповідних домовленостей¹.

Протягом другої половини 1990-х рр., коли чітко визначилися дві різні євроінтеграційні перспективи для держав Центральної та Східної Європи, в тому числі й України, ЄС використовував для стимулювання транскордонної співпраці між ними два відмінні інструменти: програму PHARE-CBC для постсоціалістичних країн-кандидатів і відповідно TACIS CBC на вступ до Союзу для Росії, Білорусії та України. З 1999 р., коли стали визначатися строки приєднання центральноевропейських держав до ЄС, в Євросоюзі почали розроблятися проекти заміни інструменту PHARE-CBC на INTERREG III, який поширювався на прикордоння власне ЄС, і шляхи узгодження його після нової хвилі розширення союзу за програмою TACIS CBC. Потребу в такій політиці було підтверджено у 2001 р., коли Єврокомісія підготувала оцінку функціонування інструменту TACIS, і серед відповідних рекомендацій зазначила необхідність координації діяльності програм TACIS, PHARE та INTERREG, використання методології спільного програмування транскордонних проектів, їх моніторингу з обох сторін кордону, збільшення обсягів фінансування у рамках програми TACIS².

Проте ефективне використання європейських фінансів для розвитку українського прикордоння ускладнювалося через брак стратегічного підходу серед вітчизняних управлінців до планування і залучення міжнародної зовнішньої допомоги. В Україні лише з часом стала формуватися система внутрішньої оцінки потреб й ефективності її використання, відповідальність за що було покладено на Національне координаційне

¹ European Outline Convention on transfrontier cooperation between territorial communities or authorities. Madrid, 1980, 21 May.

² Notice №2001/C329/01 Special Report №11/2001 concerning the TACIS cross-border cooperation programme together with the Commission's replies (Court of Auditors).

бюро при Міністерстві економіки України. Як результат, повноважні центральні та місцеві органи влади недостатньо володіли цілісною картиною потреб держави, зокрема у сфері транскордонного співробітництва щодо обсягів і предметних форм міжнародної допомоги включно з боку ЄС.

Слід особливо підкреслити, що відповідна праця є однією з можливостей сприяння культурним та міжнародним контактам, оскільки саме території прикордоння є регіонами, де важливим стало налагодження міжетнічної толерантності, виховання спільної європейської ідентичності, уважне ставлення до актуальних проблем національних меншин, котрі відділені від історичної Батьківщини лінією кордону. В цьому контексті важливим є створення умов для сприяння так званому «малому прикордонному руху». Внаслідок підписання ряду угод Україна почала досягати спеціального візового режиму із сусідніми з нею державами Євросоюзу для громадян, які проживають у прикордонній смузі, що створює передумови для відчутного зближення її відповідних регіонів з ЄС. Європейська комісія свого часу розробила конкретні пропозиції щодо стимулювання місцевого руху на нових кордонах союзу, зокрема передбачила можливість перетину їх на основі спеціальних документів³. Пропонувалося запровадити новий порядок переходу їх для населення країн-сусідів, котрі проживають на прикордонній території. Наявність цих документів дозволить громадянам України багаторазово в'їжджати до сусідньої країни – члена Євросоюзу – на чітко визначений строк, але не віддаляючись від кордону більше, ніж на відстань, що визначається в двосторонніх угодах про малий прикордонний рух.

Переговорний процес щодо підготовки до підписання угоди між Кабінетом Міністрів України та урядом Румунії про місцевий прикордонний рух має свою специфіку. У ході двох раундів двосторонніх експертних переговорів (3–4 липня 2008 р. і 12 лютого 2009 р.) сторонам удалося майже повністю погодити текст відповідного проекту угоди. В цілому її підписання стане доказом їх реального прагнення до розвитку добросусідських відносин на користь громадян двох держав, насамперед етнічних українців, які проживають у прикордонній з їх історичною Батьківщиною зоні, та відповідно румунів із Закарпатської й значної частини Чернівецької областей.

Безумовно, розширення ЄС 1 січня 2007 р. за рахунок Румунії та Болгарії, а також перспективи запровадження безвізового шенгенського режиму на його східних кордонах, включно на ці дві країни, сприяють відкритості інтегрованого європейського простору для вільного руху людей, капіталу, товарів і послуг. Водночас таке розширення на практиці стало досить радикальним втручанням у відносини цих держав із східними сусідами, зокрема з Україною. Адже воно викликало загрозу створення «залізної завіси». На перших етапах нові реалії призвели до

³ The Commission Proposes Concrete Measures for Facilitating «Local Traffic» at the Land Borders of the Union, IP/03/1186. Brussels, 2003, 1 September.

різкого зниження рівня контактів між громадянами сусідніх держав, у тому числі тих, котрі впливають на економічну ситуацію. Так, стала тенденція попередніх років до зростання товарообігу між Україною й Румунією дещо пригальмувалася через введення останньою після набуття нею повноправного членства в ЄС нових правил реалізації експортно-імпортних операцій, згідно з вимогами Євросоюзу.

Слід зазначити, що на заході транскордонна співпраця обох країн розвивалася найбільш складно. Однією з причин цього була тривала правова неврегульованість міждержавних взаємин, у тому числі прикордонних. Договір про відносини добросусідства та співробітництва між Україною й Румунією, який створив також певні стимули для розвитку транскордонної співпраці, був підписаний лише 2 червня 1997 р., тобто набагато пізніше, ніж подібні документи укладені з іншими сусідніми державами. Він має особливу роль у контексті створення нормативно-правової бази українсько-румунських транскордонних зв'язків. У статті 8-й, зокрема, наголошується, що сторони «сприятимуть співробітництву між адміністративно-територіальними одиницями обох держав у рамках існуючого, а також новостворюваних єврорегіонів «Верхній Прут» і «Нижній Дунай»⁴. Цей базовий політичний документ створив, таким чином, важливий інструмент регіональної та транскордонної співпраці. Заявивши про створення цих об'єднань, він вніс новизну, котра на той час була нетиповою для такого виду договорів. Він заклав правові основи цьому виду транскордонного співробітництва, щоб згодом його конкретні, специфічні елементи визначалися на рівні місцевих громад і властей, але за підтримки й допомоги центральних органів влади⁵.

Таким чином, єврорегіони «Верхній Прут» та «Нижній Дунай» були ініційовані обома державами як нова форма українсько-румунських відносин. Слід відзначити, що ідея створення згаданих об'єднань належала офіційному Бухаресту. Проте вона викликала занепокоєння у деяких політичних колах Румунії. Так, лідер партії «Об'єднання дако-латинський вибір» М.Друк ще напередодні підписання базового Договору між двома країнами в інтерв'ю газеті «Роминія лібере», торкаючись питання єврорегіону «Нижній Дунай», зокрема, підкреслив: «Це не нова ідея. Якщо згадати, то на початку 60-х років професор Вале розробив проект «Економічного комплексу Нижній Дунай», котрий охоплював південь України, Добруджу, частину Болгарії й Валахії. Це мирна форма захоплення територій шляхом економічної експансії. Сучасні єврорегіони мало чим відрізняються від зазначеного проекту. Українські мафіозні структури комфортабельно розмістяться в таких зонах»⁶.

Однак співпраця областей України і повітів Румунії, яка відбувається понад десять років у галузі економіки, охорони довкілля, освіти,

⁴ Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією // Урядовий кур'єр. – 1997. – 9 червня.

⁵ Aurescu B. Tratatul politic de bază româno-ucrainean și instituția «Euroregiunilor» // Drepturile omului. – 1998. – №.4. – P.41–43.

⁶ România liberă. – 1997. – 24 mai.

культури, міжнародного туризму та міжнаціональних відносин, спростовує ці «побоювання» представників радикальних кіл сусідньої держави. За даний період налагоджено тісне співробітництво органів внутрішніх справ, прикордонних і митних служб, відкрито велику кількість пунктів спрощеного перетину українсько-румунського кордону, організовано автомобільне й залізничне транспортне сполучення між відповідними регіонами двох країн тощо. Підготовлено відповідні документи щодо співпраці для проектування, будівництва та експлуатації каскаду гідроелектростанцій на прикордонній ділянці р.Тиса тощо. Чимало зроблено для покращення міжнаціональних стосунків у транскордонних регіонах і збереження етнічної ідентичності обох меншин в Україні й Румунії.

Слід підкреслити, що позитивні показники співробітництва в рамках єврорегіонів «Верхній Прут» та «Нижній Дунай» досягнуто насамперед завдяки конструктивній позиції двох сторін. У цьому контексті важливе значення отримало підписання, крім існуючих документів, котрі регулюють транскордонну співпрацю, заяви президентів України, Республіки Молдова і Румунії стосовно тристороннього співробітництва від 3 липня 1997 р., схваленої за підсумками їх дводенної зустрічі в Ізмаїлі. Цьому питанню було присвячено зокрема також дві статті протоколу про співпрацю між урядами трьох держав, підписаного тоді ж. Логічним продовженням цього процесу стала заява президентів України, Молдови та Румунії в Кишиневі про тристороннє співробітництво від 22 жовтня 1998 р.

Питання розвитку міжрегіональної й транскордонної співпраці неодноразово обговорювалися у ході переговорів під час візитів високих посадових осіб, насамперед зустрічей президентів України і Румунії в Одесі (вересень 2002 р.), Чернівцях (червень 2003 р.), Бухаресті (квітень 2005 р. та червень 2006 р.), у Києві та Чернівцях (лютий 2006 р.) і в м. Сієту-Мармаціей 15 січня 2007 р.

Ця проблематика була у центрі уваги сторін також під час офіційних візитів міністра закордонних справ України до Румунії (лютий 1999 р., лютий 2004 р., листопад 2005 р.) й міністра закордонних справ Румунії в Україну (березень 2005 р.), робочих зустрічей керівників зовнішньополітичних відомств двох держав в Одесі (липень 2006 р.) і низки їх, які відбулися лише протягом 2007 р. на території третіх країн, а саме 1 лютого й 4 грудня в Брюсселі, 28 квітня у Софії під час засідання «Україна – НАТО», 23 травня в Києві у ході самміту ГУАМ та 24 червня в Одесі у рамках Міжнародної конференції «Чорне море між Європейським Союзом і Росією: безпека, енергетика, демократія».

Слід зазначити, що першим єврорегіоном, до складу котрого ввійшли адміністративно-територіальні одиниці обох держав, був «Карпатський», створений 14 лютого 1993 р. Його засновниками стали представники регіонів України, Польщі й Угорщини, які підписали відповідні програмні та статутні документи. Північні повіти Румунії отримали тоді лише

статус спостерігачів, що було зумовлено відсутністю чи недосконалістю на той час законодавства цієї держави, котре мало б визначати повноваження їх у тому, що стосується налагодження зв'язків із регіонами по інший бік кордону. Лише після відповідної реформи в Румунії у 1997 р., а також ратифікації нею Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво шість її повітів стали повноправними членами «Карпатського єврорегіону». Географія українсько-румунської співпраці в його рамках охоплює Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську і Чернівецьку області, а також повіти Біхор, Ботошань, Гаргіта, Сучава, Марамуреш, Сату-Маре й Салаж із боку Румунії.

Другим єврорегіоном, до складу котрого ввійшли адміністративно-територіальні одиниці як України та Румунії, так і РМ, став «Нижній Дунай». Особливість останнього полягала у тому, що до його складу було включено південно-західні адміністративно-територіальні райони Республіки Молдова. Румунська сторона на той час вбачала в цьому, з одного боку, посилення власних позицій у ході співробітництва з Україною, а, з іншого, отримання реальних можливостей для впливу на ситуацію в південній частині Молдови, що пізніше стало здійснюватися зокрема через заснування у Кагулі філії Галацького університету.

14 серпня 1998 р., після річної роботи сторін щодо вивчення національного законодавства трьох держав та визначення основних напрямків співпраці у румунському місті Галац було підписано угоду про створення єврорегіону «Нижній Дунай», до складу якого ввійшли Одеська область, чинні на той час райони Вулканешти, Кагул і Кантемір Республіки Молдова й повіти Бреїла, Галац та Тулча Румунії.

Останнім після досить складного переговорного процесу, котрий тривав майже три роки, що відображено в низці праць українського дослідника С.Гакмана⁷, 22 вересня 2000 р. став єврорегіон «Верхній Прут», членами якого стали Чернівецька область, Бельцький і Єдинецький повіти Молдови, а також Ботошанський та Сучавський повіти Румунії⁸. Таким чином, ці прикордонні території отримали можливість звернутися до раніше невикористаного потенціалу співпраці з тим, щоб на регіональному рівні знаходити нові ресурси й засоби для реалізації спільних інтересів. Слід зазначити, що гармонізація етнічних взаємин у районах, котрі

⁷ Гакман С. Возможности и перспективы еврорегионов в контексте межгосударственного сотрудничества Украины, Республики Молдова и Румынии // Moldova, România, Ucraina: bună vecinătate și colaborare regională. Materiale ale Simpozionului Științific Internațional (Chișinău, 15–16 octombrie 1998). – Chișinău, 1998. – P.77–90; *Его же*. Сотрудничество приграничных территорий Украины, Республики Молдова и Румынии в контексте европейских интеграционных процессов // Moldova, România, Ucraina și integrarea în structurile europene: Materiale ale Simpozionului Științific Internațional (Chișinău, 15–16 octombrie 1999). – Chișinău, 2000. – P.213–228; Гакман С. Еврорегион «Верхний Прут»: від ідеї до конституювання // Транскордонне співробітництво у поліетнічних регіонах Східної та Південно-Східної Європи: Матеріали наукового симпозіуму 16–17 червня 1999 р. – Чернівці, 1999. – С.105–112; *Його ж*. Еврорегион «Верхний Прут» у контексті транскордонного співробітництва // На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів: Проект Київського центру Інституту Схід–Захід. – Чернівці, 2004. – С.133–145.

⁸ Угода про утворення єврорегіону «Верхній Прут» // Поточний архів секретаріату ради єврорегіону «Верхній Прут» (ПА СРЄВІП).

ввійшли до складу єврорегіонів «Верхній Прут» та «Нижній Дунай», повністю відповідає інтересам як населення цих територій, так і національним інтересам України, Румунії, Республіки Молдова, а у широкому контексті – справі подальшого поширення й зміцнення стабільності та добросусідства в Центральній-Східній Європі.

Свого часу привернула до себе увагу мотивація Румунії щодо доцільності створення єврорегіонів «Верхній Прут» і «Нижній Дунай». Як відомо, на завершальному етапі переговорів щодо підписання базового політичного договору між двома державами вона внесла пропозицію відносно включення до його тексту пункту про необхідність їх заснування, мотивуючи це тим, що на прикордонній території України проживає значна кількість етнічних румунів. На думку її дослідника Б.Ауреску, регіональне співробітництво дозволило б створювати програми не тільки економічного характеру, скільки проекти розвитку зв'язків із діаспорою, спрямовані на збереження етнічної, культурної, історичної й мовної самобутності її представників.

Слід враховувати, що єврорегіон «Верхній Прут» належить до тих територій, для котрих характерне культурне розмаїття та спільна історія різних народів, наявність автохтонних етнічних груп, в яких за лінією державного кордону знаходиться історична батьківщина, де основна частина її населення є титульною нацією. Зокрема, у Сучавському і Ботошанському повітах Румунії проживає автохтонна українська меншина – відповідно, 9,5 тис. та 644 особи, а на території Чернівецької області – 114,1 тис. представників румунської⁹. Це підтверджено останніми переписами населення, проведених як в Україні, так і Румунії. При цьому на певних ділянках вони становлять єдиний етнічний масив по обидва боки державного кордону, з одного боку, як національна меншина, а з іншого, – як титульна нація. Прикладом цього є румунська етнічна група Герцаївського, Глибоцького і Сторожинецького районів Чернівецької області та українська – в Ботошанському й Сучавському повітах Румунії. Враховуючи ці обставини, гармонізація міжнаціональних відносин посіла одне з чільних місць серед пріоритетів діяльності структур єврорегіонів «Верхній Прут» і «Нижній Дунай».

Виходячи з цих обставин, у статті 4-й Погодження про створення єврорегіону «Верхній Прут», поряд з іншими головними напрямками, котрі мали реалізовуватися шляхом взаємовигідної співпраці та безпосередніх контактів в єврорегіоні, фігурувало забезпечення й проведення у всіх сферах економічного, соціального і культурного життя повної та дійсної рівності між особами, які належать до національної меншини, й тими, що становлять більшість населення.

Важливо зазначити, що всі адміністративно-територіальні одиниці, які є членами єврорегіону «Верхній Прут», нагромадили певний досвід

⁹ Aurescu B. Op. cit.; Становище румунської національної меншини у Чернівецькій області 2003 р. // Поточний архів МЗС України. – 2003. – С.5.

у розв'язанні проблем міжетнічних відносин; тому його вивчення може бути цінним для партнерів по співробітництву або інших суб'єктів, котрі зацікавлені в такій співпраці. Для цього у структурі об'єднання серед чотирьох органів було створено Робочу комісію із питань розвитку міжрегіональних і міжнаціональних зв'язків, місцевого самоврядування та засобів масової інформації, в якій було представлено адміністративно-територіальні одиниці країн, котрі його утворили. Керівництво цією комісією, як і всіма іншими органами єврорегіону, зокрема радою, здійснюється за принципом ротації. При цьому вона, як й інші відповідні структури, у своїй діяльності має відносну оперативну автономію, що забезпечує більш високий рівень інституціоналізації транскордонної співпраці та є, на думку С.Гакмана, своєрідним гарантом її стабільності, навіть за умови охолодження взаємин в одній із структур єврорегіону «Верхній Прут»¹⁰.

Очевидно, цю нову форму співробітництва прикордонних адміністративно-територіальних одиниць, котрі входять до складу різних держав, слід наповнити змістом реальної співпраці, спільними коротко- та довгостроковими проектами, виробити інституційні засади й нормативну базу взаємодії як представників влади, так і широкої громадськості. При цьому слід враховувати, що міжнаціональні відносини є надзвичайно тонкою та делікатною сферою, котра менш за все піддається директивному регулюванню й потребує постійної уваги, комплексного підходу і врахування впливів різних чинників на етнополітичну стабільність у країнах, які переживають болісний процес змін та пошуку власного шляху до демократії та європейських цінностей.

Прикладом такого співробітництва зокрема став діалог учених і представників влади, котрі взяли участь у Міжнародній науковій конференції «Етнічні взаємини на території єврорегіону «Верхній Прут»», що відбулася за фінансової підтримки Інституту етнічних меншин Карінтії (Австрія) в червні 2001 р. у Чернівцях. Логічним продовженням її стала Міжнародна наукова конференція на тему «Єврорегіони: потенціал міжетнічної гармонізації», яка відбулася в Чернівецькому національному університеті ім. Ю.Федьковича 17–18 квітня 2003 р. У роботі форуму взяли участь дослідники з України, Республіки Молдова, Румунії, Білорусії та Канади. На основі найбільш змістовних доповідей, виголошених на конференції, в 2004 р. було опубліковано однойменну книгу¹¹. Це видання здійснено Буковинським політологічним центром за фінансової підтримки Фонду імені Ф.Еберта. Основну увагу авторів даної збірки наукових статей привернуто до аналізу загальних проблем транскордонної співпраці й значення для цих процесів діяльності новоутворених об'єднань, їх ролі у гармонізації міжнаціональних відносин, у

¹⁰ Гакман С. Розвиток міжетнічних взаємин на території єврорегіону «Верхній Прут»: динаміка, реалії та перспективи // Єврорегіони: потенціал міжетнічної гармонізації: Зб. наук. пр. – Чернівці, 2004. – С.180–191.

¹¹ Єврорегіони: потенціал міжетнічної гармонізації. – 256 с.

створенні відповідних умов для збереження етнічної ідентичності відповідних меншин у Румунії та в Україні.

На думку багатьох авторів, діяльність єврорегіонів повинна сприяти тому, щоб прикордонні території перестали бути сферою потенційних конфліктів і відповідно викликати стурбованість політичних еліт та суспільств сусідніх держав. Вони мають перетворитися на сфери ефективного поєднання спільних зусиль, спрямованих на досягнення цілей регіональної й загальноєвропейської безпеки і стабільності.

Слід відзначити, що науковці, котрі брали участь у роботі згаданих форумів, намагалися аналізувати стан міжнаціональних відносин, динаміку їх розвитку в постсоціалістичних країнах та на цій основі розробити практичні рекомендації для владних структур і громадських організацій для подальшої гармонізації взаємин представників титульних націй та етнічних меншин, що проживають в Україні, РМ і Румунії, зокрема на територіях, які ввійшли до складу єврорегіонів «Верхній Прут» та «Нижній Дунай». Учасники конференцій висловлювали думки щодо необхідності спільними зусиллями розробити критерії оцінки й моніторингу стану міжнаціональних відносин і дотримання сторонами основних прав та свобод осіб, котрі належать до етнічних меншин.

Безперечно, наявність таких критеріїв й їх використання державами сприяли б нейтралізації спекуляцій з цього питання, що призводять до нагнітання прикордонної напруженості. А це, як зазначалося вище, підтримується певними радикальними колами країн, території котрих входять до складу єврорегіонів «Верхній Прут» і «Нижній Дунай». Так, до зростання напруги у взаєминах буковинських українців та румунів призводили деякі різкі заяви активістів національних організацій останніх. Разом із тим створення цих структур має велике значення для задоволення культурних потреб етнічних меншин. Їх діяльності сприяло схвалення в Україні протягом 1991–1997 рр. низки документів, у тому числі й законів, які створили основу для забезпечення прав меншин¹².

Це справило позитивний вплив на розвиток міжнаціональних відносин в Україні загалом та у Чернівецькій області зокрема. Водночас існували й чинники, котрі перешкоджали поширенню міжетнічної толерантності. Насамперед це фактори соціально-економічного характеру. Різке зниження життєвого рівня більшості населення наприкінці ХХ ст., масове безробіття тощо викликали негативну реакцію збіднілих соціальних верств, а відтак і пошук винних у погіршенні їхнього становища в середовищі іншої національності, що, як доводить історичний досвід, є вкрай небезпечною справою.

Проведені у червні 2002 р. кафедрою політології та соціології Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича

¹² *Сетух В.* Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспекти. – К., 1997. – 216 с.

соціологічні дослідження з питань етнополітичного розвитку Північної Буковини засвідчили певне зростання взаємної недовіри між представниками її різних етнічних громад. Матеріали дослідження продемонстрували, що міжнаціональні стосунки в області загалом доброзичливі, проте на цьому тлі з'являються помітні тертя, котрі загрожують традиційній етнічній толерантності. Насамперед це стосується взаємовідносин румунсько-молдовського населення краю з представниками єврейської, російської й української громад. Так, про своє негативне ставлення до молдован заявили 27,1% опитаних українців, 21,3% – росіян і 20,8% – євреїв. Аналогічно ставилися до румунів, відповідно, 25,8% українців, 19,4% – росіян та 17% – євреїв. 38,2% опитаних молдован заявили про негативне ставлення до євреїв, 28,2% – росіян, 26,7% – до українців. Серед етнічних румунів 36,1% відповідно аналогічно відносилися до євреїв, 31,3% – росіян і 19,3% – до українців¹³. Але при оцінці ставлення зазначених груп населення, зокрема до румунів, які проживають в Україні, слід виходити із загального стану й характеру відносин їх з історичною батьківщиною. Існуючий досвід за роки незалежності доводить, що у разі конструктивного ставлення цієї держави до України громадяни останньої незалежно від національності у переважній більшості позитивно висловлюються на адресу їх співвітчизників румунської національності. Але як тільки з боку Румунії на адресу України лунають резонансні претензії та, як наслідок, загострюються традиційні проблемні питання у двосторонніх відносинах, ставлення титульного населення і відповідних громад до її етнічної меншини може змінитися в негативний бік. 2002 рік, коли проводилося зазначене вище соціологічне опитування, не був найкращим періодом у розвитку українсько-румунських взаємин. Тоді з боку певних політичних кіл цієї держави лунала системна критика договору про відносини добросусідства й співробітництва між Україною та Румунією; ще не було підписано відповідного договору про державний кордон, а переговори щодо угоди про делімітацію континентального шельфу й економічних зон обох країн у Чорному морі зайшли в глухий кут.

На наш погляд, створення повноцінних єврорегіонів, котрі охоплюють різні сфери економічної, науково-технічної, екологічної та культурної співпраці, відповідає не лише регіональним, а й загальнодержавним інтересам у цілому. Інвестиції країн-сусідів і залучення іноземних капіталів відкриють можливості для створення сучасної економіки, покращення соціальних умов населення та вирішення існуючих проблем у сфері міжетнічних і міжнаціональних відносин у зазначених об'єднаннях.

Чималу роль у цих взаєминах мають особисті контакти громадян України й Румунії. Проте співробітництво громад, які перебувають по різні боки кордону, лише тоді може стати діючим, коли його підтримують

¹³ Буркут І. Проблеми етнічної толерантності у поліетнічному середовищі (на прикладах єврорегіону «Верхній Прут») // Єврорегіони: потенціал міжетнічної гармонізації. – С.191–209.

не тільки державні інститути, а і населення в цілому, чий інтереси представляють відповідні організації. Досить цікавою у цьому контексті була ідея, висунута в листопаді 1999 р. представниками громадськості Ботошанського повіту Румунії, про створення платформи неурядових організацій майбутнього на той момент єврорегіону «Верхній Прут». Крім того, що це було спрямоване на децентралізацію влади та демократизацію суспільства, воно, очевидно, могло б відіграти істотну роль у питаннях молодіжної політики, місцевого самоврядування і навіть між-етнічних взаємин, використовуючи при цьому транскордонні механізми. Хоча попередні переговори з питання створення платформи велися з представниками громадськості усіх зацікавлених адміністративно-територіальних одиниць, на жаль, до процедури підписання 16 травня 2001 р. в м.Бельці (Республіка Молдова) протоколу про співробітництво неурядових організацій, котрі діяли на території єврорегіону «Верхній Прут», не було запрошено жодну із них з України. При цьому громадські організації Чернівецької області й нині зацікавлені у такій співпраці, а деякі з них уже нагромадили певний досвід транскордонної кооперації¹⁴.

Нові перспективи в міжособистісних контактах та у співробітництві громадян і організацій України й Румунії відкрив Перший форум міст-побратимів обох держав, організований відповідними асоціаціями, який відбувся в Чернівцях 4–6 травня 2003 р.

Варто також зазначити роль національно-культурних товариств, котрі поряд з політичними партіями відповідно до результатів багатьох соціологічних досліджень, які проводилися на українсько-румунському прикордонні, мають вагомий вплив на стан міжетнічних взаємин та випереджають у цьому питанні такі соціальні інститути, як місцеві органи влади, урядові структури і засоби масової інформації. За умови конструктивної співпраці представників національно-культурних організацій із державними, насамперед місцевими органами влади, можливо досягти ефективних результатів для становища відповідних етнічних меншин. Важливим є й обмін досвідом між представниками національно-культурних товариств двох держав у реалізації своїх специфічних потреб. Але між відповідними організаціями України і Румунії практично відсутні стабільні та ефективні контакти.

Слід зазначити, що на території єврорегіону «Верхній Прут» здійснюються численні заходи щодо збереження культурних традицій етнічних меншин, особливо в місцях їх компактного проживання. Найбільш інтенсивні культурні зв'язки існують між Чернівецькою областю й Сучавським повітом. Ще у період існування СРСР і СРР між цими територіями та їх адміністративними центрами були встановлені побратимські контакти, що, безумовно, отримали новий імпульс після падіння авторитарного режиму в Румунії й здобуття незалежності Україною. Співробітництво розширювалося і поглиблювалося на ґрунті вже сталих

¹⁴ Гакман С. Сотрудничество приграничных территорий Украины, Республики Молдова и Румынии в контексте европейских интеграционных процессов. – С.214.

традицій добросусідства. Важливим стало періодичне підписання конкретних угод про співпрацю у цій галузі між управлінням культури Чернівецької області та інспекторатом культури Сучавського повіту. На їх підставі відбувається обмін самодіяльними і професійними колективами, делегаціями письменників, художників, працівників бібліотек та центрів народної творчості. У Північній Буковині зокрема стало доброю традицією відзначення румунських національних свят «Лімба noastră чя роміне», «Мерцишор», «Флоріле далбе», у котрих беруть участь художні колективи із повітів сусідньої держави¹⁵.

Сфера гуманітарних контактів постійно розширюється й водночас ускладнюється, якщо учасниками двосторонніх зв'язків стають етнічні меншини, відділені від історичної Батьківщини державним кордоном. Саме така ситуація є типовою для відносин України з Румунією, оскільки в усіх випадках у сферу людських взаємин включаються інтереси етносів, котрі через минулі події розселені в географічному ареалі сусідньої держави.

Таким чином, аналіз діяльності структур єврорегіонів «Верхній Прут», «Нижній Дунай» і «Карпатський» свідчить про те, що їх створення дало певний позитивний імпульс розвитку міжетнічних та міжнаціональних відносин на українсько-румунському прикордонні. Найбільш інтенсивно цей процес відбувається на території єврорегіону «Верхній Прут», який є одним із найменших із них і, водночас, одним із найбільш цікавих через постійне експериментування у різних напрямках діяльності. Однак його органам іноді бракує послідовності у вирішенні задекларованих цілей. До діяльності єврорегіону практично не долучається широке коло громадських організацій. Контакти між ними перебувають лише на стадії становлення. Ці вади притаманні також і єврорегіону «Нижній Дунай».

Отже, транскордонне співробітництво, котре є корисним інструментом та водночас складовою частиною добросусідських відносин із суміжними країнами, може стати також своєрідним каналом, через який негативна енергія міжнаціональної напруги й непорозумінь могла б швидко трансформуватися в нові форми співпраці, оскільки на відміну від держав ЄС у постсоціалістичних країнах мета єврорегіонів більш багатогранна та охоплює не лише економічні, екологічні, фінансові, а й національно-культурні та соціально-психологічні сфери людської діяльності.

Забезпечення розвитку нацменшин, реалізації їхніми представниками політичних, економічних, соціальних й інших прав і свобод, сприяння збереженню етнокультурної самобутності за умови їх відкритості процесам модернізації, а також діяльності громадських організацій виступає на перший план під час здійснення державного управління в даних регіонах.

¹⁵ Мартинюк М. Fratele-i frate, dar brânza-i cu bani // Час 2000 (Чернівці). – 2002. – №38 (178). – 25 жовтня.

Після вступу до Євросоюзу 1 січня 2007 р. Румунія отримала нові можливості динамічного соціально-економічного розвитку завдяки доступу до великого європейського ринку, його передових технологій та традицій менеджменту. Вона, на наш погляд, прагне скористатися нагодою використати кошти із структурних фондів ЄС, щоб вирівняти існуючі дисбаланси розвитку й підвищити рівень життя власного населення і зокрема прикордонних територій, котрі входять до складу єврорегіонів. За останні роки прикордонні з Україною повіти Румунії отримали порівняно велику кількість грантів від Європейського Союзу, які націлені на розбудову шляхів сполучення, сільської інфраструктури та побуту населення. В рамках ЄС держава має можливість розпоряджатися коштами для проектів співробітництва зі Східною Європою. Зокрема, ідеться про тристоронню програму співпраці Румунія – Україна – Республіка Молдова, чотиристоронню – Румунія – Україна – Угорщина – Словаччи на й для Чорноморського регіону. Румунська держава керує першою і третьою програмами. Щодо фондів, котрі виділяються Євросоюзом для Румунії, починаючи з 2007 р., то ЄС схвалив Оперативну програму транснаціонального співробітництва у Південно-Східній Європі. В її рамках щороку виділяються по 28 млн євро для вирішення стратегічних проблем, які існують у регіоні. Ці кошти використовуються для проектів, котрі реалізуються Румунією в тому числі у співпраці з Україною¹⁶. Попередній аналіз транскордонного співробітництва між обома державами свідчить про те, що за останні роки воно відбувається, як зазначалося вище, в рамках єврорегіонів, у діяльності структур котрих беруть участь адміністративно-територіальні одиниці обох країн та через які здійснено конкретні кроки для утвердження принципів добросусідства й плідної регіональної співпраці, для формування толерантних міжетнічних та міжнаціональних відносин. І оскільки це співробітництво перебуває лише на початковому етапі, на шляху його поглиблення ще є великі резерви економічного, політичного й соціально-психологічного характеру.

¹⁶ Cotidianul. – 2006. – 3 noembrie.

The article deals with the process of formation and characteristics of the Ukrainian-Romanian cooperation in the cultural sphere at the level of cross-border administrative-territorial units of Ukraine and Romania. Separately, focuses on the role of the «Carpathian Euroregion» and the Euro-regions «Upper Prut» and «Lower Danube» in the optimization of inter-ethnic relations in the border regions and the preservation of ethnic identity of the Ukrainian minority in Romania, and the Romanian minority in Ukraine.

